

VIETOS PRIEVEIKSMIŲ SEMANTINĖ STRUKTŪRA GEORGO MANCELIO *POSTILĖJE* (1654)

Gintarė JUDŽENTYTĖ

Vilniaus universitetas

1. Įvadas

Tiriant vietosrieveiksmių semantinę struktūrą pirmiausia reikia nustatyti vietosrieveiksmių inventorių¹. Kitas uždavinys – nustatyti vietosrieveiksmių tarpusavio santykius, jų klases ir diferencinius požymius.

Visų kalbos elementų santykiai skyla į dvi dideles klases: į paradigminius ir į sintagminius santykius. Paradigminių ir sintagminių santykių analizė yra vietosrieveiksmių klasifikacijos pagrindas (plg. Girdenis 2003: 109; dar plg. Rosinas 1988: 13; Rosinas 1996: 17).

Mancelio *Langgewünschte Lettische Postill* (toliau – *Postilė*) vietosrieveiksmių struktūros aprašymas pradamas paradigmine analize. Pirmiausia remiamasi vietosrieveiksmių apibrėžimais, kuriuos pateikia ME, nustatomi orientyrai (orientyrai yra nustatomi remiantis turimais pavyzdžiais), nustatoma orientacinė reikšmė, išskiriami integraliniai ir diferenciniai požymiai, nustatomos semantinės opozicijos².

Paradigminiai santykiai ir diferenciniai požymiai nustatyti vadovaujantis tokiais kriterijais:

1. ieškota semų, kurios būtų bendros vienai vietosrieveiksmių grupei ir kurios skirtų juos nuo kitos vietosrieveiksmių grupės;
2. skiriamosios ypatybės iškeltos kaip diferenciniai požymiai.

Semantinę opoziciją sudaro du žodžiai, turintys bendrų (integralinių) požymių ir diferencinį požymį, pavyzdžiui, vietosrieveiksmiai *šeit* ir *tur* sudaro opoziciją, nes jie turi

---

¹ Mancelio *Postilėje* vartojami vietosrieveiksmiai surinkti iš internetinės senųjų latvių kalbos tekstų bazės (www.aialab.lv/senie).

² Nustatant vietosrieveiksmių reikšmes buvo svarbūs šie dalykai: žodynuose pateikiama reikšmė, orientacinė reikšmė ir slankumas:

Orientalinė reikšmė – reikšmė, nusakanti, kokioje vietoje orientyro atžvilgiu yra, buvo ar bus subjektas (orientyro viduje, šone, išorėje, ne šone...) (Kilius 1977: 3–40).

Subjektas – objektas, kurio vieta yra nusakoma (Kilius 1977: 40).

Orientyras – objektas, kurio atžvilgiu nusakoma subjekto vieta (Kilius 1977: 40) (plg. orientyras – daiktas, pagal kurį galima orientuotis vietovėje – DLKŽ 1993: 463).

bendrų požymių [neklusiamasis] [nekognicinis] [deiktinis] [identifikuojamasis] [rodomasis] [tiesioginis] ir diferencinį požymį [_artumas] ir t. t.

Atlikus paradigminę analizę, pereinama prie sintagminės. Tiriant vietosrieveiksmių struktūrą sintagminiu aspektu, pirmiausia reikia atsižvelgti į kontekstą ir situaciją. Funkciniu atžvilgiu vietosrieveiksmių klasė priskiriama antrininkėms sakinio dalims. Vietosrieveiksmių aplinkybinė pozicija glaudžiai juos sieja su veiksmažodžiais. Su veiksmažodžiais vartojami visi vietosrieveiksmai, nepriklausomai nuo reikšmės ir darybos, nebent būtų žodžiai, nesuderinami leksiškai.

Šiame darbe vietosrieveiksmai apžvelgiami įvairiuose veiksmažodiniuose junginiuose, nustatoma jų vieta kontekste, aptariamas reikšmę papildantis slankumas³. Ryškiausios slankumo rūšys yra slinktis ir rintis⁴. *Slinkties* / *rimties* požiūriu bandoma nustatyti, kurie vietosrieveiksmai vartojami tik su rintis veiksmažodžiais, kurie – tik su slinkties, o kurie jungiasi su abiejų tipų veiksmažodžiais (atsižvelgiama tik į turimus pavyzdžius).

2. Mancelio *Postilės* inventorius ir jo aptarimas

Mancelio *Postilės* inventorius: *apakšā* (*appacklcha*), *apkārt* (*apkahrt*, *apkart*), *ārā* (*ara*, *arā*), *āran* (*aran*), *atpakaļ* (*atpckaļ*, *atpckaļl*), *aukšām* (*auklcham*, *aukscham*), *aukšan* (*auklchan*), *citur* (*zittur*), *dziļi* (*dliļle*), *garām* (*ghaŗŗam*), *iekšā* (*eeklcha*, *eeklchā*), *iztālēnes* (*iβ=tahlenes*), *jebkur* (*jeb kurr*), *klāt* (*klaht*, *kļaht*), *klāti* (*klahte*), *kur* (*kur*, *kurr*), *kurp* (*kurrp*), *kurpi* (*kurrpe*), *kurpu* (*kurrpu*), *nekur* (*neekur*, *neekurr*), *nost* (*nohlt*, *noft*), *pakaļ* (*packal*, *packall*, *packaļ*, *packaļl*), *pakaļā* (*packaļa*), *patāli* (*patahļe*), *pretī* (*pretti*, *prettie*), *pretib* (*prettib*), *pretibi* (*prettibe*), *priekšā* (*preekhcha*, *preeklcha*, *preeklchā*, *preekscha*, *preekschā*, *preeklcha* {*preelcha*}), *projām* (*prohjam*, *projam*), *sānis* (*śahņis*), *starpā* (*starpā*, *ltarpa*, *ltarpā*, *ltarrpa*, *ltarrpā*), *še* (*ścheh*), *šeit* (*lcheit*, *ścheit*), *šeita* (*ścheita*, *ścheitā*), *šeitan* (*scheitan*, *lcheitan*, *ścheitan*, *ścheitaņ*), *šur* (*lchur*, *lchurr*, *śchur*, *śchurr*), *šurp* (*lchurp*, *lchurrp*, *śchurp*, *śchurr*, *śchurrp*), *šurp un turp* (*lchurp und turrp*, *lchurrp und turrp*, *śchurrp unnd turrp*), *tāli* (*tahle*, *tahļe*), *te* (*teh*), *teita* (*teita*, *teitā*), *teitan* (*teitan*, *theitan*), *teiten* (*teiten*), *tur* (*tur*, *turr*, *tuŗ*), *turp* (*turp*, *turrp*),

³ Slankumas – reikšmė, nusakanti, ar subjektas slenka, ar neslenka orientyro atžvilgiu, o jei slenka, tai kaip – artyn ar tolyn, aukštyn ar žemyn, linijiskai ar ne (Kilius 1980: 34).

⁴ Slinktis – toks slankumas, kai subjektas keičia buvimo vietą orientyro ar jo dalių atžvilgiu (Kilius 1980: 37). Rintis – slinkties nebuvimas, t. y. toks slankumas, kai subjektas ne tik nei tolsta, nei artėja orientyro atžvilgiu, bet ir neslenka, nesikeičia savo vietos atskirų orientyro taškų atžvilgiu – šį slankumą galima išreikšti veiksmažodžiu *būti* (Kilius 1980: 38).

turpat (*turpat, turpatt, turr patt, turrpatt*), *tuvi* (*tuhwe, tuwe*), *vidū* (*widdu*), *viršū* (*wirrlšu, wirlsu*), *virson* (*wiršon*), *visur* (*wišur, wišurr*), *zemē* (*lemmeh*).

Viduriniajam senųjų latvių rašomosios kalbos laikotarpiui priklausančios Georgo Mancelio *Postilės* inventoriui turėtų būti nepriskiriami senajame raštijos laikotarpyje prieveiksmio funkcijas atlikę senieji iliatyvai: *appacklchan, appaklchan, aran*⁵, *eeklchan, eekälchan, eekchan, eekhchan, eeklan, eeklchan, eekšchan, eeklchann, eeklchlan, eeklhan, eeklhan, eelchan, preeklchan, preeklhan, preeklchan, ltarpan, ltarrpan, wiršon*. Mancelio *Postilėje* kalbami žodžiai atliko prielinksnio funkciją (Nītiņa 1978: 156; Ozols 1965: 188; Pokrotniece 2007: 32), pvz.: *und par teems Puttneems appacklchan to Däbbälšu* (McP I 145₁₇₋₁₈); *ko tu dlirrdi aran Deewa Ghramatu runna jam no Deewa Šohdibas unnd Paftaru Deenu* (McP II 414{394}₁₋₂); *ghribbu eß juhšo preeklcha no=eet eeklchan Galilea* (McP III 2₁₄₋₁₅); *Bett Pehteris ltahweja ara preeklchan Durrweem* (McP III 33₁₉₋₂₀); *katters nokautz tappa ltarpan to Balnizu und Altari* (McP II 192₁₂₋₁₃); *Bett tee wiršon to zeetu Ackmini* (McP I 252–253₂₅₋₁). Paminėti pavyzdžiai, išskyrus *aran, wiršon*, šiame darbe bus laikomi prielinksniais. *Aran* ir *wiršon* į vietas prieveiksmių sąrašą įtraukti, nes Mancelio *Postilėje* rasti tokie pavyzdžiai: *Vnd ja tōw tawa Atz karrina ißrau to aran und mett to no šōw* (McP II 281{261}₇₋₈); *taß gir Tuxnelši tad nhe eita aran redleeta taß gir Kambary tad nhe titzah* (McP II 406{386}₁₄₋₁₅); *Ar teems Wahrdeems JElus Chriřtus teems Semmes=Kunngheems to Krähblu patz zeļļ / und šahdena tōß turr wiršon* (McP II 380{360}₂₄₋₂₆) ir t. t. *Postilės* inventoriui priskiriamas ir vietas prieveiksmiu laikomas *auklchan*, pvz., *Manni Draughi kaß turr auklchan gir* (McP I 19₂₀₋₂₂).

Inventoriui priskirtinas *lcheitan*, kuris kartu su *teitan* vartojamas tik kaip vietas prieveiksmis (Pokrotniece 2007: 12), pvz.: *Scheitan eß ltahwu ka Šunns preeklch tawu Schälaltibas Ghalldu* (McP I 305₈₋₉); *Teitan juhß nu warreeta nomanniet und redleht / kahds lpehziegs und warräns Konings JElus Chriřtus gir* (McP I 8₁₇₋₁₈).

Mancelio *Postilės* tekste greta *aran* yra *arà*, pvz., *to Nammà / aiß=šlehdle tahß Durrwis / licka toß Blehlchus arà mulldiet* (McP I 439₁₄₋₁₅). Kad šis žodis atlieka vietas prieveiksmio funkciją, rodo keletas dalykų: 1) nors XVI a. įvyko inesyvo ir iliatyvo neutralizacija (Rosinas 2005: 115) ir inesyvo vartosena su slinkties veiksmažodžiais yra įprasta, pvz.: *ißghaja ara* (McP III 36₁₋₂); *ißwädd arà* (McP I 110₁₋₂), tai jau nebėra inesyvas – objektinė reikšmė pateiktuose pavyzdžiuose visai nublankusi, reikšmė bendresnė, abstraktesnė, ją patikslina kontekstas; 2)

---

⁵ Mancelio *Postilėje* *āran*, resp. *aran* vartojamas prielinksnio *no* reikšmė (Nītiņa 1978: 67; Pokrotniece 2007: 32), pvz.: *Wings tōw ar šawu šippru Rohku ißrauß a r a n tahß Nahwes Šaites* (McP I 196₂₈₋₂₉); *ghribbam mehß a r a n šcheem preeklcha lašiteem Wahrdeem mahziteeß* (McP III 8₁₂₋₁₃) ir t. t. Išskyrus gramatikas, žodynus ir G. Mancelio darbus, iliatyvas *āran*, resp. *aran*, nuo XVII a. prielinksnio *no* reikšmė nevertotas (žr. ten pat).

skaitant tekstus pastebėta, kad kitos paradigmos formos (išskyrus *āran*) nevartojamos; 3) pirminė kalbamosios formos reikšmė tikriausiai buvo 'ore'⁶, pateiktame pavyzdyje labiau išryškėja reikšmė 'lauke'. Dėl šių priežasčių lokatyvas *arā* į vietosrieveiksmių sąrašą įtrauktas.

Lokatyvas *preehīcha*, *preekīcha*, *preekīchà*, *preekścha*, *preekśchà*, *preefcha*, *preekhcha* vietosrieveiksmiu laikomas tokiuose pasakymuose: *ko tee no to Kunghu JĒfu dīrrd / nahk irr taß wātzaiz Simeons atkal preekīcha* (McP I 81₅₋₆); *Bett kattri preekīcha ghaja / apdraudija to / tam by klus zeeft* (McP I 267₁₄₋₁₅). Lokatyvas *eekīcha*, *eekīchà* vietosrieveiksmiu laikomas tokiuose kontekstuose: *ka Meddeneeki ar śawu aggre=med ditu Stirnu eekīchan Jerufalem / wādd to pa Awis=Wahrteem eekīcha* (McP III 39₅₋₇); *Turrahß tee Śuhdātaji tick auxte / ka tee nhe ghribb py mann nahkt eekīchà* (McP III 89₃₋₄).

Mancelio *Postilėje* vartojama lokatyvo forma *widdu* (Rosinas 2005: 110) galėjo atlikti vietosrieveiksmio funkciją sprendžiant iš tokio pavyzdžio: *und Itaweja widdu / und šatzija us teem* (McP I 433₆₋₇). Be to, *widdu* labai dažnai vartotas su prielinksninėmis *ītarp*, *ītarpa* arba *ītarpan* konstrukcijomis reikšmei sustiprinti ar patikslinti (Nītiņa 1978: 164, 186), pvz.: *katters widdu ītarp teems Mahzetajeems Balnizà šehdejis gir* (McP I 129₁₇₋₁₈); *widdu ītarpa teems Mahzetajeems / kurr JĒfu Chriīti Wahrds īchkiefte tohp mahziets* (McP I 137₆₋₇); *atradde tee to Balnizà šehīchoht widdu ītarpan teem Mahzetajeem* (McP I 127₁₅₋₁₆) ir t. t. Pateikti pavyzdžiai rodo, kad *widdu* *Postilėje* vartojamas kaip vietosrieveiksmis.

Lokatyvas *widdu* nelaikomas vietosrieveiksmiu ar prielinksniu (*teitā eß āßmu widdu teem* (McP I 116₂₈)) junginiuose su vns. gen. (Nītiņa 1978: 186), pvz.: *tad dāfīch Itahw ara Balnizas / jeb irr pāfīschà Balnizas widdu* (McP II 216₂₀₋₂₁).

Žodis *wirrlū* fiksuojamas kaip vietosrieveiksmis tokiuose kontekstuose: *und to Kumeļu und licka śawas Drehbes wirrlū und śādenaya to wifś u* (McP I 2₁₄₋₁₅). Beje, jis galėjo atlikti ir prielinksnio funkciją⁷, pvz.: *ka tōw labbe klahjahß / und tu illghe dīewo wirrlū Semmes* (McP I 295₆₋₇). Kalbant apie lokatyvinės kilmės bendrinės latvių kalbos vietosrieveiksmį *apakšā*, reikia pasakyti, kad Mancelio tekste kaip vietosrieveiksmis jis fiksuojamas tokia kontekste: *Kad ta Debbeß krittieß / tad palix wifśi Puttni appackīcha* (McP II 414{394}₂₅₋₂₆).

Mancelio tekste vartojamas *starrpā*, *ītarpā*, *ītarpa*, *ītarrpā* {*ītarrpa*} šiame darbe laikomi vietosrieveiksmiais, pvz.: *ohtru py Kreifśahß Rohkas / bett JĒfum widdu ītarrpā* (McP III 152₂₅₋₂₆); *und diwi Ļaundarritajus ar winju / weenu pa labbahß und ohtru pa kreifśahß Rokahß / bett JĒfum widdu ītarpā* (McP III 139₁₄₋₁₆). Į *Postilės* vietosrieveiksmių sąrašą įrašytas *sānis*⁸,

⁶ Plg. lie. *oras* (Karulis 1992 1: 76).

⁷ Paraleliai vartojama ir *kattri wifśo n Semmes dīewo* (McP I 13₂₃₋₂₄).

⁸ Žodžio *sāni* dgs. instr. forma (Nītiņa 1978: 161).

pvz., *tad ee=śahka tee Mahzekļi / kattri tam Kungham JElu Śahņis ghaja / und tee Łaudis kattri pa Pull kam preekļcha und packaļa łpeedehß zaur wiłsu Pili ghaŗŗam* (McP I 370₂₁₋₂₃).

Konkrečią vietą ųymintis *semmeħ, lemmeħ, seħmeħ* atlieka lokatyvo funkciją, pvz.: *Zeek reifas Deews mums łchinn y Semmeħ gir litzis řawu řohdibu papreekļche řluddenaħt* (McP I 19₂₀₋₂₂); *rřds leelu Ghaißmu und par teem kattri dliewo tumbłřř Semmeħ łpoh łche łpied* (McP I 36₄₋₆); *nħe weens to nħe warr usturreħt. Ta Meřřa buß Semmeħ ka Maħtes Klehpy und gir ar Meeru* (McP I 155₂₀₋₂₁); *dliewo pareiře und ka klajahß. Ta wřtza Třħwa Abraham a wřtzakais Kallps tappa řsuħtietz řwřřchř Semmeħ* (McP I 167₇₋₈). řiame darbe laikomasi nuomonės, kad junginiuose su slinkties veiksmadžiais, pavyzdžiui, *laisties, krist*, aptariamieji ųodųiai įgyja iliatyvo reikřmę ‘ųemėn, ųemyn’ ir greičiausiai jau bus pradėję prievieksmėti, pvz.: *und attradda to Behrninju ar Maria řawu Maħt und kritt a lemmeħ* (McP I 120₁₋₂).

Mancelio *Postilėje*, be vietos prievieksmių *kurrp, turrp, łchurrp*, aptinkami tokie daugiskaitos aliatyvo pavyzdųiai: *kahjohp, wierohp*. Mancelis juos vartoja prievieksmiřkai (Ozols 1965: 183), pvz.: *Tahdu Kaukļchanu dlirrdřdammi zitti ghodighi Łaudis / mřttřħß kahjohp* (McP I 330₇₋₈); *kad jums Deews Wierohp litzis eet / tad Dlie wojeeta mieligħe ar juħřsu Draughu* (McP I 85₆₋₇). Kaip ųinoma, aliatyvo linksnis apnyko iki pirmųjų rařtų pasirodymo (Rosinas 2005: 257). Paminėtieji pavyzdųiai laikomi okaziniais ir inventoriui nepriskiriami. Reikia atkreipti dėmesį, kad vietoj bendrinės latvių kalbos darybinio formanto *-up*, Mancelio *Postilėje* vartojamas *-op*. J. Endzelynas manė, kad *-op* yra senesnė, dar nesutrumpėjusi forma: „křju- resp. (vecřks) křjuo- ir laikam (leiřu valodř -pi priekřř ļoti parastais) daugzsk. ğen.; augřuo- resp. augřu-, vřruo- u. c. paři par sevi varėtu bũt viensk. ak., bet ... augřuop resp. augřup u. c. var bũt saprotami arĩ kř jauninřjumi pėc křjuop resp. křjup...“ (Endzelĩns 1951: 678). Taigi, dabartinėje latvių kalboje vartojamų prievieksmių su baigmeniu *-up* (*augřup, lejup*) tuometinėje kalboje dar nebuvo.

Skaitant *Postilę* aptikta vietos prievieksmių su dviguba negacija – *nheneekur, nheneekurr*, pvz.: *nheneekurr wings war Meerř doħteeß* (McP III 123₂₄₋₂₅); *Deewu buħtu peeluhghuřchi / to nħe lařřam mehß nħe neekurr* (McP II 396{376}₁₃₋₁₄). Dviguba negacija – sena latvių kalbos ypatybė (plg. Ozols 1965: 189), taėiau į Mancelio teksto vietos prievieksmių sřrašř įtraukiamas tik *neekurr* (semantinei struktũrai řis faktas įtakos neturi).

Mancelio teksto inventoriui priskiriamas *ghaŗŗam* labai daųnai atlieka prielinksnio funkciją (plg. Nitiņa 1978: 80), pvz.: *und Sweedri għaŗŗam Dřggunu no=pill / ghriřbřdams řawu Mailiet nopellniet* (McP I 23₁₅₋₁₆); *Prahwam doħd Bellřen għaŗŗam Mugguru* (McP II 260₂₇₋₂₈). *Postilės* inventoriui kalbamasis pavyzdys priskiriamas, nes jis vartojamas ir kaip vietos prievieksmis: *tad ee=śahka tee Mahzekļi / kattri tam Kungham JElu Śahņis ghaja / und tee*

Łaudis kattri pa Pull kam preekſcha und packała ſpeedehß zaur wiſſu Pili g haſſam (McP I 370₂₁₋₂₃).

Įdomu tai, kad *ſchurr* Mancelio *Postilėje* gali atlikti prielinksnio funkciją (žr. Nītiņa 1978: 191), pvz., *ka Wings ſawu Mugguru turrehß ſchurr teems* (McP I 272₃₋₄). Tokių pavyzdžių nėra daug.

Vietos prieveiksmių samplaikos, pvz., *tuwe klaht* (McP), išskaidomos į sudedamąsias dalis ir inventoriui nepriskiriamos, o aukštesniojo laipsnio vietos prieveiksmai nagrinėjami kaip atitinkamų pamatinių prieveiksmių aukštesniojo laipsnio formos, pvz., *dliſſahk*⁹ laikomas prieveiksmaus *dliſſe* aukštesniojo laipsnio forma, o ne atskiru prieveiksmaus.

Žinoma, vietoj bendrinės latvių kalbos prieveiksmių *dziſi*, *tāli*, *tuwu* tekste rasti pavyzdžiai su galūne *-e*, pvz.: *und zeeni mann ar ſawahm Luh pahm / bett winjo ſirds gir ta hſe no mann* (McP I 177₂₀₋₂₁); *aiſto ta Weeta by tu we py tahß Pils / kurr JEfus Kruftà ſiſts gir* (McP III 140₃₋₄).

3. Paradigminiai Mancelio *Postilėje* vartojamų vietos prieveiksmių santykiai

Apžvelgus šiam tyrimui atrinktą medžiagą paaiškėjo, kad vieni vietos prieveiksmai vartojami kontekstuose apeliuoja nurodyti tam tikrą informaciją, t. y. jais norima sužinoti kas nors naujo, kiti ne. Pirmieji dažniausiai vartojami sakinio pradžioje ir atitinkamai intonuojami, pvz., *Kur gir taß jauns peedlīmtz Konings: to Juddo?* (McP I 101₁₈₋₁₉). Antrieji savo turiniu perteikia apeliuojamąją informaciją, pavyzdžiui, į klausimą *Kur gir taß jauns peedlīmtz Konings: to Juddo?* būtų galima atsakyti: *ſcheit, turr* ir t. t.

Remiantis tuo, kas pasakyta, visus Mancelio *Postilėje* vartojamus vietos prieveiksmaus galima skirti į dvi semantines grupes – *klausiamuosius* ir *neklusiamuosius*.

Klausiamuoju *kur*, *kurr* Mancelio *Postilėje* apeliuojama nurodyti dar neminėtą vietą, o *kurrp*, *kurrpe*, *kurrpu* – judėjimo kryptį¹⁰, pvz.: *Kurr nu tha tee Łaudis dliewo / ko ſchkeetaht juhß / teggi Deews pallidſes?* (McP II 107₁₉₋₂₀); *Kurr tad / Manns Draugs / und Deewa Bährns / tu tawu muhſchighu Ghohdu redſehſi?* (McP I 215₂₄₋₂₅); *Kurrpu unnd ka Winja Meelſas nolicktas tappa* (McP III 196₁₁) ir t. t. Visi iš pateiktųjų klausimų yra tiesioginiai – jie reikalauja

⁹ *ka tam weens ſDr na=ackmins py winja Kacklu peekahrtz tapptu / und abſlieze nahtz tapptu Juhry / kur wiß =ſdſſah k gir / ſacka JEfus Chriſtus* (McP II 301{281}₁₂₋₁₅).

¹⁰ Klausimus, kurie prasideda klausiamaisiais vietos prieveiksmais J. Endzelynas vadina įvardiniais (žr. Endzelīns 1951: 1031). Tokie klausimai O. Jesperseno dar vadinami „x-klausimais“. Čia x yra nežinomas, o viena iš lingvistinių išraiškų šiam nežinomajam – įvardiniai vietos prieveiksmai (žr. Lyons 1977: 757).

tiesioginio atsakymo, naujomis žiniomis papildančio jau turimą informaciją, o vietosrieveiksmiai *kur* ir *kurrp* juose užima pirmąją poziciją¹¹.

Žinoma, *kur*, *kurp* gali ir neturėti klausiamosios reikšmės¹², pvz.: *und ghrohla kurrp ghribbādams* (McP I 8₁₋₂). Šiuo atveju kalbamasis pavyzdys būtų priskiriamas nežymimiesiems egzistavimo vietosrieveiksmiams (žr. toliau)¹³.

Neklausiamieji vietosrieveiksmiai semantiniu požiūriu nuo klausiamųjų labai skiriasi. Jie priklauso įvairioms mikrosistemoms. Viena iš tokių mikrosistemų – kogniciniai žodžiai (plg. Rosinas 1996: 105), perteikiantys tik santykinę kiekybinę informaciją. Mancelio *Postilėje* vietosrieveiksmių, priskirtinų šiai grupei, yra gana nemažai.

Pirmiausia tai bendrumo reikšmę perteikiantys vietosrieveiksmiai, orientyro atžvilgiu žymintys visas vietas (Mancelio *Postilėje* aptiktas vienas bendrumo reikšmę turintis vietosrieveiksmis *wif ur*, *wifurr*), pvz.: *Titzi tu / ka Deews wif sur gir* (McP II 6₂₃); *Jhten ka nu tee swāhti Enghaļi wif surr zaur=eet warr / nhe kahds Muhris / nhe kahda Šeena / nheneeka nhe warr tohß kahweht neds usturreht ; ihten ta arridlan mums nhe buhß nhe neeka pretti staweht* (McP I 441₅₋₈).¹⁴ Apžvelgus kontekstus galima teigti, kad šiuo bendrumo vietosrieveiksmiu žymimos mažiausiai dvi vietos.

Su bendrumo vietosrieveiksmiais kontrastuoja nebendrumo, t. y. egzistavimo vietosrieveiksmiai, žymintys objektų ir įvykių egzistavimo vietą, kuri gali būti kalbėtojai nežinoma arba žinoma (egzistavimo vietosrieveiksmiai perteikia tik santykinę kiekybinę informaciją ir žymi objektų bei įvykių egzistavimo vietą). Nežinomą vietą žymintiems egzistavimorieveiksmiams priskirtinas *kur*, *kurr*, kontekstuose vietoj klausiamosios įgyjantis kalbamąją reikšmę, pvz., *Tab Wehßch puhßch kurr tab ghribb / unnd tu ghann dßirrd winja Kaukßchanu / bett tu nhe linni / no kurrenes tab nahk / und KURRPE tab eet* (McP II 2₁₈₋₂₀). Žinoma egzistavimo vieta žymima *ßchurp und turrp*, *ßchurrp und turrp*, *ßchur turr*, *ßchurrp unnd turrp*, pvz.: *Labbs Draugs / nhe schaubais ßchurrp und turrp ka Needris / meckle JEßum*

¹¹ *Kur* gali būti vartojami netiesioginiuose klausimuose, pvz.: *Eß töw luhdlohß / sacka taß Radda=Wiers / apdohmajeeß / kurr gir Nhenoleedliegs nomaitahz?* (McP II 81₂₄₋₂₅). Kaip matyti, *kur* pateiktame sakinyje eina po pagrindinio dėmens, todėl tiesiogiai neapeliuoja nurodyti nežinomos informacijos.

¹² Klausiamosios reikšmės *kur* taip pat neįgyja tokiuose kontekstuose: *Schiß noticka py Bethabaras / winja puße Jordanes / kur Johannes crußtija* (McP I 38₁₄₋₅₅). Kaip matyti, *kur* neužima pradžios pozicijos ir neapeliuoja nurodyti tam tikros informacijos, t. y. šiais atvejais jo funkcija nėra klausiamoji, – jais praddami šalutinio sakinio dėmenys, todėl jie vadinami reliatyviniais. Kadangi reliatyvinė funkcija yra antrinė, reliatyviniai žodžiai aptariamai nebus.

¹³ Daugiau apie klausiamuosius vietosrieveiksmius žr. Judžentytė 2010: 20–25.

¹⁴ Bendrumo vietosrieveiksmis *visur* dabartinėje latvių kalboje kontrastuoja su *jebkur* (semantinė opozicija *pasirenkamasis / nepasirenkamasis*). Mancelio *Postilėje* užfiksuotas tik vienas sakiny su į *jebkur* panašiu pavyzdžiu: *jeb kurr gir tee Taißni šawu Mufßchu ißbrahdāti und ißpohßtiti* (McP II 81₂₅₋₂₆). Iš platesnio konteksto galima suprasti, kad *jeb kur* pateiktajame kontekste reiškia ‘arba kur’, todėl ji negali kontrastuoti su *wifßur*, *wifßurr*.

Chriřtum nhe=apnickdams / und palleeds eeklřhan tawas Deewa=Bijařchanas (McP I 119₁₃₋₁₅). Pagal tai, kas aptarta, skiriami řymimieji ir neřymimieji egzistavimo vietos prieveiksmai (*řymimasis / neřymimasis*).

Prie kognicinių řodžių priskiriami ir neigiamieji vietos prieveiksmai, išskiriantys tuščią aibę (*neekur, neekurr*). Kontekstai rodo, kad vietos prieveiksmais *niekur* turi labai apibendrintą reikřmę (kaip ir vietos prieveiksmais *visur*), pvz., *und nhe neekur nhe kahdu Eepreezenařchanu attrařt warreja* (McP I 369₁₇₋₁₈). Neigiamieji vietos prieveiksmai su bendrumo ir egzistavimo vietos prieveiksmais kontrastuoja požymiu ‘neigiamasis’, todėl skiriama semantinė opozicija *teigiamasis / neteigiamasis* (*neigiamasis*).

Kita neklausiamųjų vietos prieveiksmių grupė – nekogniciniai řodžiai, kuriuos galima skirti į deiktinius ir nedeiktinius. Deiktiniai řodžiai apibrėřiami kaip išskiriantys, identifikuojantys ir diferencijuojantys daiktus, reiřkinius, asmenis, požymius komunikacijos akte. Tai – situacijos elementų (adresanto, adresato, laiko, vietos ir kt.) nurodymas (Rosinas 1996: 7), pvz.: *řeit / tur* ir t. t.

Deiktinių vietos prieveiksmių grupė labai gausi – ji skiriama į pogrupius, iš kurių pagrindiniai yra du – vietos prieveiksmai, turintys požymį ‘identifikuojamasis’ (*řcheit, řcheitan, řchur, řchurr, řchurp, řchurpp, řcheh, řcheit, řcheita, řcheità, řcheitan, řcheitař, řchur, řchurr, řchurp, řchurr, řchurpp, teh, teita, teità, teitan, teiten, theitan, tur, turp, turr, tuřr, turpp, turpat, turpatt, turr patt, turppatt*), ir vietos prieveiksmai, neturintys šio požymio, t. y. turintys požymį ‘neidentifikuojamasis’ (*řittur*). Pagrindinis skirtumas tarp šių poklasių yra tas, kad deiktiniai neidentifikuojamieji vietos prieveiksmai nenurodo, neidentifikuoja subjekto vietos arba nurodo labai neapibrėřtai. Jie nėra susiję su komunikacijos aktu, su situacija, kuri yra kalbamuoju momentu.

Aptariant deiktinių identifikuojamųjų vietos prieveiksmių struktūrą, pirmiausia skirtini gryniesi deiktiniai vietos prieveiksmai, turintys požymį ‘rodomasis’. Pagal tai, ar nagrinėjama vietos prieveiksmių grupė tiesiogiai nurodo, identifikuoja daiktus, asmenis ir reiřkinius, ar tik vienus sakinio elementus identifikuoja su kitais, skiriami tiesioginio ir netiesioginio rodymo vietos prieveiksmais.

Tiesioginio rodymo vietos prieveiksmai, arba demonstratyvai, nurodo, identifikuoja ir dažnai gali būti lydimi paralingvistinių elementų. Šie vietos prieveiksmai nurodo subjekto atstumą (distanciją) nuo orientyro. Tas atstumas gali būti artimas, nedidelis (*řcheit, řcheitan, řchur, řchurr, řchurp, řchurpp, řcheh, řcheit, řcheita, řcheità, řcheitan, řcheitař, řchur, řchurr, řchurp, řchurr, řchurpp, teen, teh, teita, teità, teitan, teiten, theitan*), pvz.: *Pehtz to řatzija us Thomu / řteep řchur tawu Pirrxtu / und reds{řäds} mannas Rohkas / und řteep tawu Rohku*

šchurr (McP I 434₁₄₋₁₆), arba tolimas, didesnis (*tur, turp, turr, tuṛr, turrp*), pvz.: *Bett turr Itahweja py to Kruṣtu JElu winja Mahte / und winjas Mahtes Mahlśa Maria Cleowas Śeewa / und Maria Maddaḷa* (McP III 140₂₃₋₂₅). Vieni vietosrieveiksmai turi požymį ‘artumas’, kiti jo neturi (turi požymį ‘neartumas, tolimas’). Tokius santykius geriausiai apibūdina semantinė opozicija *artumas / neartumas (tolumas)*. Geriausiai *artumo / tolumo* opozicija išryškėja tokiuose pavyzdžiuose, kuriuose kalbamieji vietosrieveiksmai yra priešinami vienas kitam, pvz.: *und attradda Deewa Schälftibu śche it laizighe und turr muhlchighe* (McP I 59₂₇₋₂₈).

Netiesioginio rodymo vietosrieveiksmių semantinė struktūra yra sudėtingesnė už tiesioginio rodymo vietosrieveiksmių semantinę struktūrą. Pavyzdžiui, tiesioginio rodymo vietosrieveiksmais *tur* tiesiog identifikuoja pasakymo elementą: *Bett turr Itahweja py to Kruṣtu JElu winja Mahte* (McP III 140₂₃₋₂₄) ir pan. Priešingai, vietosrieveiksmais *turrpatt*, jeigu jis būtų pavartotas tame pačiame sakinyje (pvz., *Bett turrpatt Itahweja py to Kruṣtu JElu winja Mahte*), pakeistų visą sakinio prasmę: adresatui būtų pranešama, kad *Mahte* stovėjo ten pat, kur ir kažkas kitas, t. y. vieta identifikuojama su paminėta prieš tai. Kaip ir tiesioginio rodymo vietosrieveiksmai, kalbamiejirieveiksmai nurodo subjekto atstumą (distanciją) nuo orientyro. Tas atstumas gali būti tolimas, t. y. didesnis, pvz., *Vnd wings Zehlehs / jehme to Bährninju / unnd winja Maht py śow / Nackty / und atkahpeḥḥ Egypteṛo=Semmeḥ / und pallick turrpatt / kamähr Herodes nomirra* (McP I 100₃₋₆). Artimą, nedidelį, atstumą nurodančių netiesioginių vietosrieveiksmių Mancelio *Postilėje* neaptikta, todėl semantinės opozicijos *artumas / neartumas (tolumas)* skyrimas galėtų būti tik formalus (identifikacijos dendrogramoje ši opozicija visgi bus žymima vietoj artimojo netiesioginio rodymo vietosrieveiksmai padedant klaustuką).

Deiktiniai identifikuojamieji vietosrieveiksmai, turintys semą ‘nerodomasis’ (*tahle, tahḷe, tuhwe, tuwe*), identifikuoja atstumą nuo subjekto iki orientyro. Atstumas, reiškiamas nerodomaisiais vietosrieveiksmais, nėra vienodas: subjekto ir orientyro atžvilgiu gali būti artimas (mažas) (*Redli / kaḥ mann peewiḷḷ / gir tuwe* (McP III 5₂₃₋₂₄)) arba tolimas (didelis) (*Śchim Koninjam py Deewa labbu Rohku Debbelśieḥ śehlchoht / gir ghaṛṛa Rohka / dings warr tahḷe śneekt / wiśśur tha gir lpehzigha* (McP I 168₂₄₋₂₆)). Vadinasi, galima skirti semantinę opoziciją *artumas / neartumas (tolumas)*.

Deiktiniai neidentifikuojamieji vietosrieveiksmai nenurodo subjekto, neidentifikuoja jo vietos arba nurodo labai neapibrėžtai, tačiau skiriasi nuo identifikujamųjų vietosrieveiksmių. Jie nėra susiję su komunikacijos aktu, su ta situacija, kuri yra dabar, kalbamuoju momentu, jie tik nukreipia nuo to *dabar* ir *čia*, pvz., *und buḥḥ Wings jaw pamalietem śawa Kahju us zittu Zeḷḷu lpehris / katters nhe ghaja us Emahus / bett zittur tetzeja* (McP I 424₁₇₋₁₈).

Su deiktiniais Mancelio *Postilés* vietosrieveiksmiais kontrastuoja nedeiktiniai žodžiai, lokalizuojantys asmenis, daiktus, gyvūnus, reiškinius, požymius, pvz.: *wirśú / appackĺcha, eekĺcha / ara* ir t. t. Pagal tai, ar kalbami žodžiai žymi subjekto vietą erdvės viduje ar išorėje, jie skirtingi į vidaus ir nevidaus vietosrieveiksmius. Pirmieji turi semą 'vidus', antrieji – 'nevidus'.

Vietosrieveiksmiai, turintys semą 'vidus', lokalizuoja subjektą 1) orientyro viduje (*dĺĺle, eekĺcha, eekĺchà*); 2) orientyrų apribotoje erdvėje (*starrpà, łtarpà, łtarpà, łtarrpà, łtarrpà, widdu*); 3) lauke, bet lyginimo pagrindas yra vidus, t. y. vieta nusakoma vidaus atžvilgiu (*ara, arà, aran*). Lyginant pateiktus vietosrieveiksmius tarpusavyje, pagrindinis skirtumas išryškėja tarp *dĺĺle* ir *ara, eekĺcha, starrpà, widdu*. Pirmajam būdinga sema 'gylis' (*und zick dĺĺle taß Beßdibbens gir wilśur Juhry / wilśur py Łaudeems / wilśur us Semmes* (McP II 257{237}₂₃₋₂₄)), antrieji šios semos neturi, t. y. turi semą 'negylis'. Taigi galima skirti semantinę opoziciją *gylis / negylis*.

Nedeiktiniams vietosrieveiksmiams, turintiems semas 'vidus', 'negylis', priskiriami šie vietosrieveiksmiai: *ara, arà, aran, eekĺcha, eekĺchà, starrpà, łtarpà, łtarpà, łtarrpà, łtarrpà, widdu*. Visiems jiems bendras yra vietos žymėjimas uždaros erdvės atžvilgiu (vieta vidaus atžvilgiu). Orientyras, kurio atžvilgiu nusakoma vieta, yra trimatis, neskaidrus objektas. Subjektas kalbamaisiais vietosrieveiksmiais lokalizuojamas orientyro viduje (*Turrahß tee Śuhdlätaji tick auxte / ka tee nhe ghribb py mann nahkt eekĺchà* (McP III 89₃₋₄)) arba už jos ribų – išorėje (*Bett Pehteris łtahweja ara preekĺchan Durrweem* (McP III 33₁₉₋₂₀)). Šis teiginys leidžia daryti išvadą, kad kalbami nedeiktiniai žodžiai gali būti aprašomi remiantis diferenciniais požymiais 'išorė', 'neišorė' ir semantine opozicija *išorė / neišorė*.

Kaip matyti, vidaus vietosrieveiksmiams priskiriamas *starrpà*. Palyginti jį su *eekĺcha*, išryškėja orientacinių reikšmių skirtumas. *Eekĺcha* orientacinė reikšmė yra 'vidus', tuo tarpu *starrpà* – ir 'vidus', ir 'išorė' kartu. Vidus ta prasme, kad kalbamas žodis lokalizuoja subjektą orientyrų apribotoje vietoje, o išorė ta prasme, kad orientyrų apribota erdvė išorėje. Požymis 'vidus' yra integralinis, o 'išorė' – diferencinis, kuriuo *starrpà* kontrastuoja su *eekĺcha*.

Nedeiktiniams Mancelio *Postilés* vietosrieveiksmiams, turintiems semą 'vidus', kontrastuoja žodžiai, turintys semą 'nevidus'. Tai labai gausi Mancelio *Postilés* vietosrieveiksmių grupė. Pirmiausia jai priskirtini *apkahrt, apkart*. Šiai grupei taip pat priklauso vietosrieveiksmiai, tarpusavyje kontrastuojantys pagal subjekto padėtį erdvėje vertikālės ir horizontalės atžvilgiu, t. y.: *appackĺcha, atpackał, atpackałł, aukĺcham, aukĺchan, aukścham, ghařram, klaht, klahte, kłahť, klaht, klahte, packal, packall, packał, packała, packałł, preekhcha, preekĺcha, preekĺchà, preekścha, preekśchà, preekĺcha {preekĺcha}, pretti, prettib, prettibe, prettie,*

prohjam, projam, šah̄nis, wirrl̄su, wirl̄son, wirl̄su, pvz.: Kad ta Debbēß krittieß / tad palix wil̄si Puttni appackl̄cha (McP II 414{394}₂₅₋₂₆); *katters wil̄sohb̄ šawohb̄ Kaulohb̄ und Dfließlahb̄ leelas Šapes zeete / to darija taß Kungs JEl̄fu wäl̄šälu / irr nhe buhdams klaht* (McP I 187₁₈₋₂₀); *Bett kattri preekl̄cha ghaja / apdraudija to / tam by klus zeelt* (McP I 267₁₄₋₁₅); *tad ee=šahka tee Mahzek̄li / kattri tam Kungham JEl̄u Šah̄nis ghaja / und tee Łaudis kattri pa Pull kam preekl̄cha und packaļa speedehb̄ zaur wil̄su Pili ghaṛṛam* (McP I 370₂₁₋₂₃); *Laux laid preezajahb̄ und wiß kaß turr wirrl̄su gir* (McP I 51₃₀₋₃₁) ir t. t. Kaip matyti, subjektas gali būti lokalizuojamas pagal vertikalę ir horizontalę, t. y. vienoje ar kitoje orientyro pusėje: *aukštai / žemai, priekyje / užpakalyje* ir t. t. Taigi tokie vietos prieveiksmiai turi semą ‘vienapusiškumas’. *Apkahrt, apkart*, palyginti su antrąja vietos prieveiksmių grupe, lokalizuoja asmenis, gyvulius, daiktus, reiškinius visai netiksliai – tiesiog bet kur lauke, todėl jiems būdingas ‘nevienapusiškumas (visapusiškumas)’. Remiantis tuo, kas pasakyta, Mancelio *Postilēs* ‘nevidaus’ vietos prieveiksmiai skirtini į turinčius semą ‘vienapusiškumas’ ir šios semos neturinčius, t. y. turinčius semą ‘nevienapusiškumas (visapusiškumas)’ (opozicija *vienapusiškumas / nevienapusiškumas (visapusiškumas)*).

Nedeiktiniais ‘nevidaus’ vietos prieveiksmiais, turinčiais semas ‘vienapusiškumas’, ‘vertikalumas’, lokalizuojama subjekto padėtis vertikalios plokštumos atžvilgiu, t. y. orientyro šone, priekyje ar užpakalyje. Jei vietos prieveiksmiai lokalizuoja subjektą orientyro šone, jie turi semą ‘šonas’. Tokiu atveju, vietos prieveiksmiai, nelokalizuojantys subjekto orientyro šone (lokalizuojantys priekyje ar užpakalyje), šios semos neturi, t. y. jie turi požymį ‘nešonas’ (opozicija *šonas / nešonas*).

Mancelio *Postilēs* ‘šono’ vietos prieveiksmiai (*ghaṛṛam, klaht, klahte, kļaht, klāt, klaht, klahte, kļaht, noh̄t, noft, prohjam, projam, šah̄nis*) nusako subjekto padėtį orientyro šone, pvz.: *tad ee=šahka tee Mahzek̄li / kattri tam Kungham JEl̄u Šah̄nis ghaja / und tee Łaudis kattri pa Pull kam preekl̄cha und packaļa speedehb̄ zaur wil̄su Pili ghaṛṛam* (McP I 370₂₁₋₂₃); *nhe weens klaušetais zehleh̄b̄ aukl̄cham ghribbādams n̄t eet* (McP II 143₁₋₂); *Tai nhe by nhe kahda Šeewinja klaht...* (McP I 53₃₀); *Ey prohjam / und dohdeeb̄ eekl̄chan Āgyptes=Semmes* (McP I 100₁₇₋₁₈) ir t. t. Apžvelgus tiriamąją medžiagą, paaiškėjo, kad tikslaus šono vietos prieveiksmių (*pa labi, pa kreisi*) Mancelis nevartojo. Kairei ir dešinei perteikti labai dažnai vartojami pasakymai *pa labu, pa kreisu putas* arba *pa laba, pa kreisa roka*, pvz.: *kad mums taß ļauns Gharrs kahrdena pa Kreiļsu unnd pa labbu Rohku* (McP I 83₂₅₋₂₆); *uñ tahb̄ Ahwis taps pa winja labbahs Rohkas licktas / bett tee Alchi pa kreiļšahs Rohkas* (McP II 424{404}₅₋₇); *und leek to kahrt / Itarrp diweem Šlāppkaweem / weenu py labbahb̄ / ohtru py Kreiļšahb̄ Rohkas / bett JEl̄fum widdu Itarrpā* (McP III 152₂₄₋₂₆). Kalbamięji prieveiksmiai

tikriausiai atsirado XVIII a. Akivaizdu viena – Mancelio *Postilėje* kairė ir dešinė tikrai perteikiama ne vietos prieveiksmiais.

Nedeiktiniai vietos prieveiksmiai, turintys semą ‘nevidus’, ‘vienapusiškumas’, ‘vertikalumas’, ‘nešonas’, lokalizuoja subjektą orientyro priekyje arba priešingoje jo pusėje – užpakalyje, t. y. nusako subjekto padėtį erdvėje *priekio / užpakalio* atžvilgiu, pvz.: *und tee Łaudis kattri pa Pullkam preekłcha und packała łpeedehł zaur wiłsu Pili għarram* (McP I 370₂₂₋₂₃). Remiantis kontekstais, galima daryti išvadą, kad kalbami žodžiai (*attpackał, attpackałł, packał, packall, packał, packała, packałł, preekhcha, preekłcha, preekłchà, preekścha, preekśchà, preekłcha {preełcha}, pretti, prettib, prettibe, prettie*) kontrastuoja pagal opoziciją *priekis / nepriekis (užpakalis)*.

‘Vertikalumo’ vietos prieveiksmiai Mancelio *Postilėje* kontrastuoja su ‘nevertikalumo’ požymį turinčiais žodžiais. Jais žymima subjekto vieta horizontalios plokštumos atžvilgiu. Vieni ‘nevertikalumo’ vietos prieveiksmiai subjekto vietą orientyro atžvilgiu nusako tiksliai (viršuje, apačioje), kiti subjekto vietos nekonkretina, tiesiog pasako, kur subjektas yra: aukštai ar žemai. Taigi galima teigti, kad tiksliai nurodantys subjekto vietą vietos prieveiksmiai turi semą ‘tikslumas’, o nekonkretinantys subjekto vietos – ‘netikslumas’.

Vietos prieveiksmiai, turintys semą ‘tikslumas’, tarpusavyje kontrastuoja požymiais ‘viršus’ / ‘neviršus (apačia)’, pvz.: *Kad ta Debbeł krittieł / tad palix wiłsi Puttni appackłcha* (McP II 414{394}₂₅₋₂₆); *Laux laid preezajahł und wił kał turr wirrlsu gir* (McP I 51₃₀₋₃₁); *und to Kumeļu und licka ławas Drehbes łwir und ładenaya to wiłs u* (McP I 2₁₄₋₁₅). Vietos prieveiksmiai, turintys semą ‘netikslumas’, kontrastuoja požymiais ‘aukštis’ / ‘neaukštis’, pvz.: *Tab għrułch tołł Spehzigus no to Krällu / unnd pazełł tohs Šämmolchus aukłcham* (McP II 84₂₅₋₂₆); *kaut tu (Pełtitalis) buhtu tahł Debbełśes pahr=rahwis / und lem meh nahzis* (McP I 39₁₅₋₁₆). Galima skirti semantinę opoziciją *aukštumas / neaukštumas (žemumas)*.

4. Sintagminiai Mancelio *Postilėje* vartojamų vietos prieveiksmių santykiai

Aptariant Mancelio *Postilės* vietos prieveiksmių sintagminius santykius, t. y. slankumą, reikia pasakyti, kad jungdamiesi su veiksmožodžiais jie įgyja šias slankumo reikšmes: *slinktj* ir *rimtj* – pirmieji žymi judėjimo kryptį, antrieji – buvimo vietą. Junginiuose su veiksmožodžiais Mancelio *Postilėje* vartojami vietos prieveiksmiai gali įgyti labai įvairių slinkties reikšmių, t. y. slinktj galima tikslinti – tai priklauso nuo veiksmožodžio:

Linijinė slinktis – slinktis, kai subjektas slenka linija, paprastai tiesia, dažniausiai viena kryptimi (Kilius 1980: 37), pvz., *Ka nu śchee trieb Apuŭtuŭli labpraht ar śawu Mahzetaju to Kunghu JElu eet / kurr Wings tohb wäd d* (McP I 214₅₋₆).

Nelinijinė slinktis – slinktis, kai subjektas keičia vietą atskirų orientyro taškų ar orientacine reikšme nusakomos vietos atskirų taškų atžvilgiu, slankioja ne viena linija, ne viena kryptimi ir, žiūrint viso orientyro atžvilgiu, subjekto nuotolis iš esmės nei mažėja, nei didėja, išlieka pastovus (Kilius 1980, 38), pvz., *Zittam ũchurp und turrp Atzis ũkraida* (McP I 70₁₈).

Artėjimas – linijinė slinktis, kai subjekto nuotolis mažėja orientyro ar tos erdvės dalies atžvilgiu, kuri nusakoma vietos prieveiksmio orientacine reikšme (plg. Kilius 1980: 37):

Apribotas artėjimas – artėjimas su negalimu, eliminuotu tolimu (Kilius 1980: 37), pvz., *Tha śacka Wings: Kuŕŕa` Weeta` eŕ śawa Wahrda Peeminneścha nu zellũchu / theitan ghribbu eŕ nah kt* (McP I 131₂₂₋₂₄).

Neapribotas artėjimas – artėjimas su galimu (vėlyvesniu) tolimu (Kilius 1980: 38), pvz., *Nahzeeta ũchurr Bährni* (McP III 173₂₉).

Tolimas – tokia linijinė slinktis, kai subjekto nuotolis didėja orientyro ar tos dalies erdvės atžvilgiu, kuri nusakoma vietos prieveiksmio orientacine reikšme (plg. Kilius 1980: 37):

Apribotas tolimas – tolimas su negalimu, eliminuotu ankstesniu artėjimu, t. y. nuotolio mažėjimu (Kilius 1980: 37), pvz., *Ghaja JElus ara* (McP III 2₆).

Neapribotas tolimas – tolimas su nediferencijuotu, galimu ankstyvesniu artėjimu (Kilius 1980: 37), pvz., *Wings ee=ũtipprena unnd usturr tōw / ka tu warri turr nah kt* (McP II 7₁₃₋₁₄).

Konstantinis kelias – tokia linijinė slinktis, tos slinkties kelias, kai subjektas slenka atskirų orientyro dalių atžvilgiu ar vietos, nusakomos orientacine reikšme, atskirų taškų atžvilgiu, tačiau viso orientyro ar orientacine reikšme nusakomos vietos atžvilgiu subjekto nuotolis nei didėja nei mažėja, išlieka nekintamas, pastovus – konstantinis (Kilius 1980: 38), pvz., tad *ee=śahka tee Mahzekŭi / kattri tam Kungham JElu Śah ũis gaja* (McP I 370₂₁₋₂₂).

Tranzitinis kelias – linijinė slinktis, slinkties kelias su fiksuotu tarpiniu slinkties momentu, tai yra artėjimas ir tolimas kartu, sujungti viena ištisine vienakrypte linija (Kilius 1980: 38), pvz., *taŕ Wälls eet apkahrt mums / ka kahds mauradams Swährs* (McP I 300₂₁₋₂₂).

Išanalizavus vietos prieveiksmių junginius su veiksmoždziais, paaiškėja, kad dalis vietos prieveiksmių jungiasi tik su slinkties veiksmoždziais, t. y. vietos prieveiksmiai su pospozicija *-p*, pvz., *bett tu nhe ũinni / no kurrenes taŕ nahk / und KURRPE taŕ eet* (McP II 2₁₉₋₂₀). Visi kiti vietos prieveiksmiai jungiasi ir su slinkties, ir su rimties veiksmoždziais, pvz.: *KAd tee nu tu we*

py Jeruŕalem n a h z e (McP I 367₈₋₉) ir *Wings attraltins / peešautz to / teekams wings t u w e g i r* (McP II 64₂₂).

4. Apibendrinimas

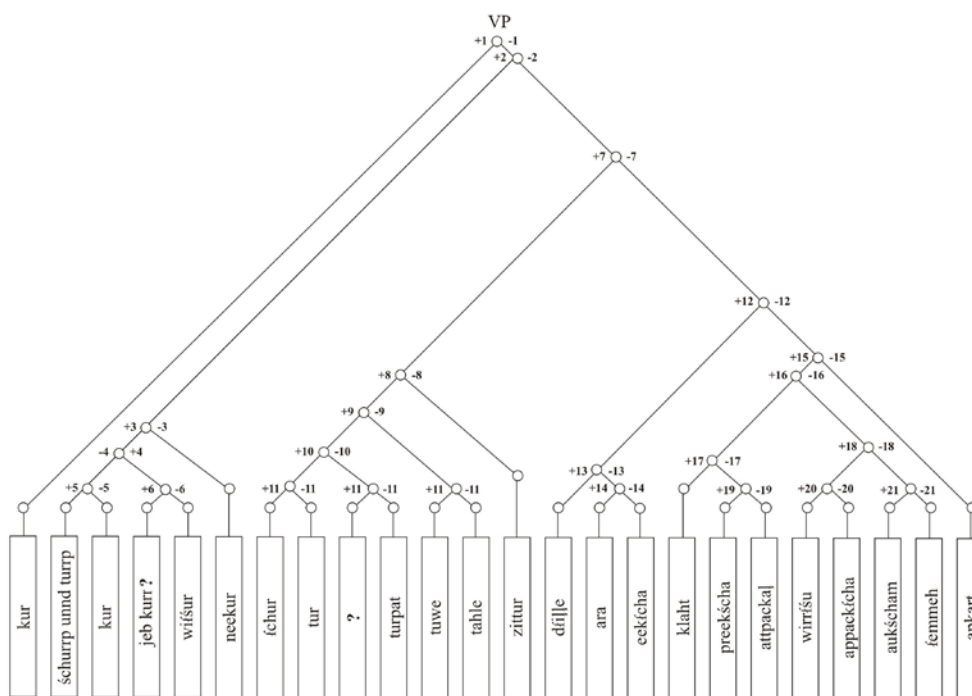
Ištyrus Mancelio *Postilės* vietosrieveiksmių santykius paaiškėja, kad semantinę jų struktūrą geriausiai aprašo šios diferencinių požymių poros: (1) *klausiamasis / neklausiamasis*; (2) *kognicinis / nekognicinis*; (3) *teigiamasis / neteigiamasis (neigiamasis)*; (4) *bendrumas / nebendrumas (egzistavimas)*; (5) *žymimasis / nežymimasis*; (6) *pasirenkamasis / nepasirenkamasis*; (7) *deiktinis / nedeiktinis*; (8) *identifikuojamasis / neidentifikuojamasis*; (9) *rodomasis / nerodomasis*; (10) *tiesioginis / netiesioginis*; (11) *artimumas / neartimumas (tolumas)*; (12) *vidus / nevidus*; (13) *gylis / negylis*; (14) *išorė / neišorė*; (15) *vienapusiškumas / nevienapusiškumas (visapusiškumas)*; (16) *vertikalumas / nevertikalumas (horizontalumas)*; (17) *šonas / nešonas*; (18) *priekis / nepriekis (užpakalis)*; (19) *tikslumas / netikslumas*; (20) *viršus / neviršus (apačia)*; (21) *aukštumas / neaukštumas (žemumas)*.

Pateiktieji požymiai pavaizduoti dendrogramoje (žr. *Identifikacijos dendrogramą*), gerai parodančioje Mancelio *Postilės* vietosrieveiksmių sistemai būdingas koreliacijas ir korelacių pluoštus: atstumo koreliacija būdinga vietosrieveiksmiams, kontrastuojantiems 11 požymiu; 9 požymis jungia tiesioginės deiksės ir atstumo koreliacijas ir t. t.

Būtina atkreipti dėmesį, kad nuo dabartinės latvių kalbos vietosrieveiksmių struktūros (žr. Judžentytė 2010) kalbamoji struktūra šiek tiek skiriasi: 1) Mancelio *Postilėje* neužfiksuota tikslaus šono vietosrieveiksmių, todėl šono vietosrieveiksmai tarpusavyje nekontrastuoja požymiais ‘tikslumas’ / ‘netikslumas’, ‘dešinumas’ / ‘nedešinumas (kairumas)’; 2) Mancelio *Postilėje* neaptikta gylio vietosrieveiksmio *seklī*, žyminčio subjekto vietą arti paviršiaus, todėl neskirtina opozicija *paviršius / nepaviršius*; 3) neužfiksavus daug vietų žyminčio *daudzkur*, neskirtina *daugio / nedaugio* opozicija.

Identifikacijos dendrograma¹⁵

VIETOS PRIEVEIKSMIŲ SEMANTINĖ STRUKTŪRA MANCELIO *POSTILĖJE*

Mancelio *Postilės* vietos prieveiksmių identifikacijos dendrogramoje skaitmenys virš išsišakojimų atitinka šiuos diferencinius požymius: +1 – klausiamasis; –1 – neklausiamasis; +2 – kognicinis; –2 – nekognicinis; +3 – teigiamasis; –3 – neteigiamasis (neigiamasis); +4 – bendrumas; –4 – nebendrumas (egzistavimas); +5 – žymimasis;

¹⁵ Dėl vietos stokos į dendrogramą įrašyta tik po vieną kiekvieno vietos prieveiksmių poklasio atstovą.

-5 – nežymimasis; +6 – pasirenkamasis; -6 – nepasirenkamasis; +7 – deiktinis; -7 – nedeiktinis; +8 – identifikuojamasis; -8 – neidentifikuojamasis; +9 – rodomasis; -9 – nerodomas; +10 – tiesioginis; -10 – netiesioginis; +11 – artimumas; -11 – neartimumas (tolumas); +12 – vidus; -12 – nevidus; +13 – gylis; -13 – negylis; +14 – išorė; -14 – neišorė; +15 – vienapusiškumas; -15 – nevienapusiškumas (visapusiškumas); +16 – vertikalumas; -16 – nevertikalumas (horizontalumas); +17 – šonas; 17 – nešonas; +18 – tikslumas; -18 – netikslumas; +19 – priekis; -19 – nepriekis (užpakalis); +20 – viršus; -20 – neviršus (apačia); +21 – aukštumas; -21 – neaukštumas (žemumas).

Sutartiniai ženklai

+ reiškia požymio buvimą

- reiškia požymio nebuvimą

/ – opozicija

Literatūra

DLKŽ 1993 – Stasys Keinys (red.), Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 3 pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Girdenis, Aleksas. 2003. *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Judžentytė, Gintarė. 2010. *Latvių kalbos vietos prieveiksmiai: sinchronija ir diachronija*. Disertacija. Vilniaus universitetas.

Karulis, Konstantīns. 1992. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots.

Kilius, Jonas. 1977. Orientacinių reikšmių struktūra lietuvių kalboje. *Kalbotyra* 28(1). 40–49.

Kilius, Jonas. 1980. Slankumo reikšmių struktūra lietuvių kalboje. *Kalbotyra* 31(1). 34–56.

McP – *Lang-gewünschte Lettische Pqftill...* Verfertigt durch Georgivm Mancelium... 3u Riga. 1654. Cituota iš:

http://www.ailab.lv/senie/static/Manc1654_LP1.html,

http://www.ailab.lv/senie/static/Manc1654_LP2.html,

http://www.ailab.lv/senie/static/Manc1654_LP3.html.

ME – *K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca*, rediģējis, papildinājis, turpinājis (/nobeidzis – 4) J. Endzelīns. 1–4. Rīga. 1923–1932.

- Nītiņa, Daina. 1978. *Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā*. Rīga: Zinātne.
- Ozols, Arturs. 1965. *Veclatviešu rakstu valoda*. Rīga: Liesma.
- Pokrotiece, Kornēlija (red.). 2007. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība: Nelokāmās vārdšķiras*. Rīga: LU aģentūra „LU Latviešu valodas institūts“.
- Rosinas, Albertas. 1988. *Baltu kalbu ivardžiai*. Vilnius: Mokslas.
- Rosinas, Albertas. 1996. *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Rosinas, Albertas. 2005. Dar dėl adesyvo kilmės aiškinimo. *Baltistica* 40(2). 177–181.

Gintarė Judžentytė
Baltistikos katedra
Filologijos fakultetas
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5, LT-01513, Vilnius, Lietuva
gintare.judzentyte@flf.vu.lt

KOPSAVILKUMS

Vietas apstākļu vārdu semantiskā struktūra Georga Manceļa Postilā

Gintarė JUDŽENTYTĒ

Šajā darbā ir raksturota Manceļa *Postilas* vietas apstākļa vārdu semantiskā struktūra: pamatojoties uz opozīciju teoriju, tiek noskaidrotas integrālās un diferenciālās pazīmes; pamatojoties uz integrālajām un diferenciālajām pazīmēm, mēģināts semantiski klasificēt Manceļa *Postilas* vietas apstākļa vārdus; tiek noskaidrotas vietas apstākļa vārdu virzības nozīmes.

Vietas apstākļa vārdu semantiskās struktūras aprakstīšana tiek sākota ar paradigmātisku analīzi (vispirms, pamatojoties uz vietas apstākļa vārdu definīcijām, kas ir dotas vārdnīcās, noskaidrota orientācijas nozīme, izšķirtas integrālās un diferenciālās pazīmes, noskaidrotas semantiskās opozīcijas), tālāk raksturota sintagmātiskā analīze. Analizējot vietas apstākļa vārdu struktūru sintagmātiski, jāievēro konteksts un situācija. Paradigmātisko un sintagmātisko attieksmju analīze ir vietas apstākļa vārdu klasifikācijas pamats. To ņemot vērā, tiek noskaidroti vismazākie nozīmju elementi – diferenciālās pazīmes.

Izanalizējot Manceļa *Postilas* vietas apstākļa vārdu semantisku struktūru, konstatēts, ka to var raksturot ar 21 diferenciālo pazīmju pāri. Kad vietas apstākļa vārdu paradigmatisko attieksmju sistēma ir skaidra (raksturota ar minētajiem diferenciālo pazīmju pāriem), var raksturot katru vietas apstākļa vārdu kā tādu vai citu pazīmju kombināciju un noskaidrot tā vietu sistēmā. Piemērām, vietas apstākļa vārds *šeit* = {ne jautājamais – ne kognitīvs – deiktisks – identificējams – norādāmais – tiešais – tuvākais} utt.

SUMMARY

Semantic Structure of Local Adverbs in Georg Mancelius' *Postila*

Gintarė JUDŽENTYTĖ

This is a description of the semantic structure of local adverbs in Mancelius' *Postila*. It starts with a paradigmatic analysis, followed by a syntagmatic analysis. In analyzing the structure of the adverbs of place within the syntagmatic approach, it is necessary to consider a context and a situation. Analysis of paradigmatic and syntagmatic relations underlie the classification of the local adverbs. On the basis of this classification, differential features that are the minimal semantic elements are identified.

21 pairs of differential features can be used to describe the semantic structure of the local adverbs. When the system of paradigmatic relations of all the adverbs of place is fully described, it is possible to characterize every single local adverb as a particular combination of these features, and to establish its place in this system. For instance, the adverb of place *šeit* can be characterized as [noninterrogative – non-cognitive – deictic – identical – demonstrative – direct – proximate], etc.